

Zeitschrift: Romanica Raetica
Herausgeber: Societad Retorumantscha
Band: 13 (1998)

Artikel: Historia, lungatg e cultura
Autor: Maissen, Alfons
Kapitel: 3: Il resvegl della canzun populara romontscha
DOI: <https://doi.org/10.5169/seals-858963>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist die Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften auf E-Periodica. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Zeitschriften und ist nicht verantwortlich für deren Inhalte. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern beziehungsweise den externen Rechteinhabern. Das Veröffentlichen von Bildern in Print- und Online-Publikationen sowie auf Social Media-Kanälen oder Webseiten ist nur mit vorheriger Genehmigung der Rechteinhaber erlaubt. [Mehr erfahren](#)

Conditions d'utilisation

L'ETH Library est le fournisseur des revues numérisées. Elle ne détient aucun droit d'auteur sur les revues et n'est pas responsable de leur contenu. En règle générale, les droits sont détenus par les éditeurs ou les détenteurs de droits externes. La reproduction d'images dans des publications imprimées ou en ligne ainsi que sur des canaux de médias sociaux ou des sites web n'est autorisée qu'avec l'accord préalable des détenteurs des droits. [En savoir plus](#)

Terms of use

The ETH Library is the provider of the digitised journals. It does not own any copyrights to the journals and is not responsible for their content. The rights usually lie with the publishers or the external rights holders. Publishing images in print and online publications, as well as on social media channels or websites, is only permitted with the prior consent of the rights holders. [Find out more](#)

Download PDF: 18.04.2026

ETH-Bibliothek Zürich, E-Periodica, <https://www.e-periodica.ch>

3. Il resvegl della canzun populara romontscha

(En: Igl Ischi, organ della Romania, 30, 1943, 3-54)

Il plaid de tetel Resvegl revela tenuta de speronza! En tiara romontscha fuva seresvegliada ina gruppia ferm perschuadida de rabbitschar puspei la canzun populara ord siu sien. Ils sforzs primars dil 19avel tschentaner eran stai serestrenschis sulettamein als texts cumpiglions la tradiziun orala. L'entschatta dada culla rimnada de texts e melodias entuorn 1900 entras Decurtins/Lombriser, ei menziunada en quest artechel ed era ils ulteriurs svilups tochen viaden els 1945. Nudar texts ei rutina pli largia che fixar a scret tonalitats. Per quei cunfar duvrav'ei experts e quels eran sefatgs vivs da curascha pér pli tard, in tec alla gada.

Che il secund ferm impuls de rimnar canzuns popularas cun text e melodia (sunter Decurtins ed il bratsch prolunghiu da Tumasch Dolf) vegn neuaden dall'Uniun svizra de tradiziuns popularas, cun sez a Basilea, ei buca de sesmarvegliar. Sper l'Uniun sezza, era leu stau fundau beingleiti suenter 1900 igl Arhiv svizzer della canzun populara. Suenter las rimnadas e publicaziuns en tschels treis lungatgs svizzers, ei igl intschess romontsch, buca meins rehs e remarcabels en canzuns, vegnius prius a mauns.

Ils prominents de Basilea eran en lur iniziativa motivai scientifica-mein. Per els mav'ei en emprema lingia per spindrar ina cultura che riscava ded ir en cuort a piarder per adina. Ei deva da gliez temps ina clara spartiziun denter scienza pura ed ils sforzs de renovaziun practica – la renaschientscha folcloristica.

En con lunsch igl entusiassem exprimiu en quei 'Resvegl', screts ord miez las lavurs per l'ediziun scientifica della Consolaziun, corrispunda suenter 52 onns era al patertgar hodiern, alla realitad, ei grev ded eruir. Da Basilea eran novs impuls vegni dai per novas rimnadas. Ils professers Karl Meuli ed Arnold Geering fuvan dell'idea ch'ei stoppi vegnir rimnau vinavon. Quei ei vegniu fatg tochen viaden els onns 1965.

Bellezias della natira e de cuntrada, enten las qualas ins viva mintga di, onn per onn, paran beinduras ordinarias. Ellas ein schi ligiadas vid nies egl, schi intimamein cavegliadas viaden en nies far e demanar, ch'ellas secapeschan da sesezzas. Pér cura ch'ins tuorna d'ina pli liunga assenza digl jester en nossa cara vallada, para la pezza tut pli ardenta e maiestusa, las pradas pli verdas, e d'ina nova veta crei ins d'haver priu possess,

contemplond en moda pli viva ed intensiva ils loghens de nossa giuventetgna.

Era capet'ei che nus muntagnards vegnin svegliai en nossa contemplaziun dagl um jester, che s'entusiasmescha beinduras en moda exaltada per nies tschespet. Pér lura cattein nus adagur la splendor de nossa muntogna, ils sclarents radis dil sulegl alpin, l'aria transparenta e fina de prada. Pér dal mument ch'igl jester valetescha, cartein nus a nusezzi, e nus entschevein ad imaginar las consequenzas d'ina totala privaziun de nos beins dai a nus dalla natira.

Gest aschia stat ei cun nos beins ideals e culturals. En bein enqual grau essan nus pér sesvegliai, cura che scienziats jasters han entschiet a rimnar ed a publicar il resultat de nossas atgnadads. Pér en tals muments vein nus viu, che la perdita ed il svaniment de nos beins pli aults savessen caschunar in vit snueivel en nossa veta futura.

Aschia eis ei daventau, per allegar sulettamein in entagl ord nossa veta culturala, culla *melodia* populara romontscha. Ins astga bein dir che sia raccolta sistematica hagi entschiet il pli suenter mument. Aunc in pèr decennis, epi fuss bia stau svaniu. Il meret d'haver scuvretg quei scazi auda bein en emprema lingia a dus umens de grond horizon, ad umens che survevevan las differentas culturas, che vevan la forza de combinar fils communabels zuppai e d'eruir il special appartenent ad ina cuntrada persula entras lur enconuschientschas ton digl jester sco digl indigen. Els vevan il dun della paregliaziun e valetaziun. In de quels umens ei stau nies grond *Caspar Decurtins* e l'auter in bien amitg ord la Svizzerà bassa, *E. Hoffmann-Krayer*, professor all'università de Basilea, fundatur e parsura della Società svizzerà delle tradizioni popolari.

La rimnada dil material melodic

Gia enten rimnar texts populars ha Decurtins fatg per senn della melodia populara appartenenta a ses texts recaltgai e copiai della Consolaziun per sia Crestomazia. Entras sias vastas enconuschientschas folcloristicas ha el, schebein sez buca capavels de rimnar miedis, saviu incantar personas adattadas e qua-

lificadas per talas lavurs. Aschia ha signura *Lombriser*, profesera de musica al conservatori de Friburg, nudau 100 miedis, ton religius sco profans, della Surselva per incumbensa de Decurtins. Quei stupent emprem mussament de nossa rihezia melodica ei lura comparius en la Crestomazia, vol. 3, digl onn 1902.

Nus astgein pia considerar Decurtins per igl autur della emprima ediziun de canzuns popularas romontschas cun text e melodia. Sia lavur ha dau l'entschatta, e buns collaboraturs, oravon en la persuna de *Tumasch Dolf*, han continuau la raccolta privatamein, tochen che la *Societad svizzeras dellas tradiziuns popularas* ha surpriu la lavur sistematica de rimnar e de dar fuorma al material rimnau.

Igl ei denton buca de smarvigliar, sche la melodia ei buca stada raccoltada gia da Decurtins en moda schi radicala e cumpleta sco ils texts. Il nudar melodias ei ina scienza meins populara e meins bein manischada dad in e scadin che il saver scriver. Era survegn ins plitost glieud che raquenta ina détga, ina historia, che glieud che conta. Schegie che il cant de nies pievel ei forsa en sesez la caussa la pli populara ch'ins sa sepatertgar, ei denton il fixar la melodia reservau a scolai ed a versai exploraturs specialisai en musica populara. Il cantadur, la cantadura dattan il profund sentiment ch'els espriman entras la canzun pér sch'igl exploratur ei daventaus carstgaunamein parents ad els. Sfurzar selai nuot. Era in musicher modern ei buc adina adattaus per rimnar canzuns popularas. Il ritmus, la periodica musicala, la tonalitat corrispundan buca senz'auter alla fuorma classica. Ins astga buca lavagar il miedi genuin cun sfurzar certas fuormas cadenzadas en in fitguir. Fina ureglia, pietad era enviers fuormas apparentamein sbagliadas, bien sentiment per agens e beinduras remarcabels svilups organics della canzun, dattan las premissas per buna lavur tier nos cantadurs e nossas cantaduras.

Pia caussas plitost exteriuras de tecnica han impediù Decurtins de veser entafuns la gronda ed entira rihezia della canzun

populara. Igl ei denton negin dubi ch'el hagi sminau tut quei che ina lavur sistematica ha mess oz alla glisch. Era el saveva gia ch'ils scazis crodien buca senza lavur gronda enta maun. Era el sminava il sgurghigliont tschelau zuppau digl art popular.

Cun l'ediziun dil tierz volum della Crestomazia ruaussa Decurtins tuttavia buc. *Tumasch Dolf* haveva entschiet a s'occupar della canzun populara 1908–1909, nudond melodias de Schons ed arranschond ellas. Decurtins observa immediat las bunas qualitäts de Dolf ed entruida el e *Stiafan Loringett* de raccoltar da rudien la canzun romontscha en Schons. Oravon eis ei stau il *Questionari* de Decurtins, surdaus a Dolf igl atun 1912 entras prof. dr. *Cahannes*, che ha dau al giuven scolast profunds impuls. El scriva pli tard a siu anteriur instructor de romontsch: *Jeu havess quei di mai cartiu, che entras ina caussetta schi simpla Els mi menassen sin in camp, il qual daven-tass il ver camp de battaglia per mia veta.*

Ils texts dellas canzuns rimnadas da Dolf e Loringett ein vegni publicai anno 1918 ellas Annalas. Autras canzuns comparan ella Surselva II edida da *Hans Erni*. Era la *Stiva de filar* de Tumasch Dolf vul promover il senn per il cant popular en nossas valladas romontschas.

Decurtins ei en verdad staus incantaus della lavur de Dolf dils anno 13 e leu dentuorn. Ina sentupada cun Decurtins a Trun, che Dolf numna nunemblideivla, veva igl intent de promover la rimnada de canzuns era en auters loghens. Denton la mort de Decurtins e l'uiara mundiala de 1914 han mess fin a quels plans, silmeins ad interim.

Anno 1931 ei *Hanns in der Gand* vegnius tarmess siado en la Surselva per intercurir e tucclar sil viv alla canzun populara. In der Gand ha pér seschau perschader de far quei viadi suenter repetiu supplicar davart prof. dr. *Hoffmann-Krayer* de Basilea, grond promotur e perscrutader della veta populara en Svizzeria. Quei um de gronda e vasta savida ha, sco a siu temps Decurtins, sminau che aunc bia miedis populars stoppien esser zuppai en nossas valladas en tuts graus aschi interessantas en lur

cultura. Finalmein empermetta In der Gand de far ina emprova. El va a Mustér, Curaglia, Dardin, Schlans, a Lumbrein, Surin etc. E pren mira, la fontauna sgarguglia e sburfla en moda surabundonta e maisudida. Cun in grond scazi tuorna In der Gand suenter enzacons meins a ca-sia, rugalescha il material e metta el a schuber, per consignar tut alla Societad svizra dellas tradiziuns popularas cun sedia a Basilea, per la quala el haveva luvrau. Ord quei material de bein varga 1000 canzuns tschenta In der Gand ensemen ina collecziun, il meglier dil meglier, tenor siu manegiar, aschunschend a mintga canzun remarcas explicontas. Quei extract dueva dar ina ediziun dil material essenzial della canzun populara romontscha. Ella cumpigliava melodias della Consolaziun, autras canzuns religiosas, canzuns de pelegrinadi, canzuns popularas de cuntegn religius, canzuns d'amur, canzuns de schuldada, canzuns humoristicas e de beffa e leffa, canzuns de sault etc. Bein en tut quasi 400 canzuns.

La Societad a Basilea ha gia da 1931 enneu empruau de publicar las canzuns rimnadas, ed ella leva far quei en ina biala fuorma sco In der Gand veva projectau. Denton insisteva In der Gand che la canzun romontscha vegni edida dals Romontschs sezs. Era fuva ina revisiun dil text nundispensabla e medemamein ina controlla ora els vitgs tier las cantaduras. Il manuscret ei lura vegnius tarmess vi e neu, mo ei reussescha buca d'anflar in editur, versaus ton ella musica sco el text, cun la necessaria curascha ed idealissem per menar a fin ina tala lavur.

Enteifer quei temps, quei vul dir ensemen cun In der Gand, ha Dolf continuau a rimnar canzuns en Tumliasca, en Schons, a Domat, Sagogn etc. A Falera ha *Gieri Casutt* rimnau ver 40 canzuns della Consolaziun, a Sagogn Dolf era circa tontas. Anno 1937 va In der Gand e rimna cunzun ils miedis della Consolaziun el Grischun central. Ella collecziun d'In der Gand preparada per la stampa eran denton las melodias de Dolf e Casutt ed era quellas dil Grischun central buca risguardadas. Pia

mo il material d'In der Gand ord la Surselva fuva, tenor siu manuscret, pinaus pli u meins per la stampa.

Anno 1935, il november, eis ei il niev parsura della Societad folcloristica a Basilea, prof. dr. *Carli Meuli*, in veritabel Grischun, che pren a mauns la caussa cun energia e perseveronza. El enquera en emprema lingia in adattau editur. En ina seduta dil november 1937, convocada da prof. Meuli el Capricorn a Cuera, alla quala dr. *R. Vieli* e dr. *A. Schorta* fuvan presents, vegn en principi decidiu de realisar l'ediziun. Mo a tgi surdar la lavur? Dr. R. Vieli che vegn proponius sesenta obligaus de dir na, pervia dil Vocabulari. Prof. dr. J. Jud della universitad de Turitg haveva gia pli baul fatg la damonda, schebein ei fussi pusseivel de realisar in congedi agl autur de questas lingias per saver luvrar vid l'ediziun scientifica della canzun populara per incumbensa della Societad folcloristica. Mo negliu aspects de reussir per munconza de sufficient temps liber de personas competentas e de finanzas.

En quei mument seporscha dr. *Andrea Schorta*, en sia qualitad de secretari della *Ligia romontscha*, de far tut il pusseivel per che las lavurs dell'ediziun sappien ir vinavon. El ei promts de procurar ina revisiun dils texts e d'encurir in editur definitiv. Il december 1937 arriva *In der Gand* en persuna e surdat il manuscret a dr. Schorta en num de prof. dr. Meuli, cau della Societad svizzera dellas tradiziuns popularas.

La revisiun della collecziun *In der Gand* vegn ussa prida a mauns. Per quei intent seresolvan dr. Schorta ed il scribent de questas lingias de serender ensemen a Dardin-Capeder, nua che treis personas, che vevan cantau per *In der Gand*, stevan damaneivel ina de l'autra. Igl ei *Mengia Cahannes*, *Mengia Culastia Albrecht* e *Giachen Antoni Carigiet*. In grond diember de canzuns vegnan cantadas danovamein, e nus savein dar rapport a Basilea, che la lavur prestada da *In der Gand* seigi buna.

Quei medem di surdat dr. *Schorta* definitivamein a dr. *Maisen* la redacziun dell'ovra en num della societad de Basilea.

Suonda lu in contract cun Basilea ed in plan de lavur, pater-
tgaus pressapauc sco suonda: Ton la part musicala sco la lin-
guistica vegn revedida da Alfons Maissen. Per damondas spe-
cialas sa el consultar persunas competentas. Era la lavur de
Dolf dei vegnir risguardada en quella ediziun. Il text dei vegnir
adattaus en general allas normas stabilidas ella nova ortografia.
Texts cun colorit dialectal san restar. Las gruppas de canzuns
stabilidas da In der Gand vegnan salvadas en principi, mo sco
nova gruppa dein era las canzuns religiosas protestantas, rim-
nadas da Dolf, vegnir incorporadas. Plinavon deian las fontau-
nas dellas melodias vegnir indicadas aschilunsch che quellas
seigien d'eruir.

Beingleiti madira denton als dus iniziants la perschasiun
che ina *ediziun parziala* dil scazi de canzuns popularas savessi
daventar in grev e decisiv impediment per ulteriuras ediziuns.
Els proponan perquei al president della Societad svizzera dellas
tradiziuns popularas il suandont plan:

- I. La Societad svizzera dellas tradiziuns popularas edescha igl
entir scazi de canzuns popularas romontschas della *Surselva*,
dil *Grischun central* e dell'*Engiadina* ch'ein aunc conton-
schiblas. Pia las canzuns rimnadas entras ils exploraturs dr.
Decurtins, Dolf, In der Gand, Casutt ed aschia vinavon,
senza serestrenscher mo sin ina *selecziun dil meglier*, sco
Hanns In der Gand veva planisau.
- II. Muort la rihezia de canzuns religiosas e profanas vegn l'ovra
della *Canzun populara retoromontscha* dividida ellas suan-
dontas secziuns:
 1. Las melodias della Consolaziun dell'olma devoziusa, ac-
cumpignadas d'ina ediziun aparti dil text secund las em-
premas ediziuns.
 2. Igl ulteriur scazi de canzuns religiosas catolicas
 - a) cun text romontsch,
 - b) cun text latin.
 3. La canzun religiosa protestanta renana.

4. La canzun religiosa ell'Engiadina.
5. La canzun profana el territori renan.
6. La canzun profana ell'Engiadina.

Ei secapescha che in plan de lavur schi vast sa mo vegnir realisaus cun la collaboraziun de tuts ils musichers romontschs. Ils dus iniziants sedecidan de dedicar temps e forzas disponiblas all'ediziun della Consolaziun e d'offrir la publicaziun dellas ulteriuras parts dell'ovra ad auters interessents. La Societad svizzera per las tradiziuns popularas approbescha nies plan e pren en vesta l'organisaziun e finanziaziun della entira ovra.

Nus cartein d'ademplier mo in sempel duer, sche nus engraziein cun quella caschun alla Societad de Basilea per sia unfrenda veramein generusa en favur della canzun populara retoromontscha. Caspar Decurtins ha dedicau in'entira veta per ina collecziun monumentala dil scazi litterar retoromontsch. La Ligia romontscha ha buca spargnau daners per edir ina Bibliografia retoromontscha schi cumpleta sco mo pusseivel. Grondas ein las unfrendas che la Societad retoromontscha porta per l'ediziun dil Dicziunari romontsch grischun. Ed aschia beneventein nus era cun engraziament, sche ina societad dil renum della *Societad svizzera dellas tradiziuns popularas* a Basilea seporscha de realisar in'ediziun della canzun populara retoromontscha, digna de vegnir paregliada cun la *Crestomazia de Decurtins*, in'ovra che vegn a dar perdetga della originalitad de nies pievel retoromontsch, de sias isonzas, de siu far, sentir e patertgar.

Meinsannual ei sepresentada ina nova via de perfeczionar la collecziun. Ei fuva igl uost 1938. Dr. *Rudolf Brunner*, directur digl archiv fonografic della universitad de Turitg, fuva da quei temps occupaus de rimnar sin plattas praulas e détgas romontschas. El serenda cun nus a Mustér per far in'emprova de fixar

ina partida *canzuns sin plattas*. L'apparatura ei vegnida collocada sin claustra. Sco cantadura havein nus pustau *Maria Petschen*. Circa 70 canzuns ein stadas il resultat de questa lavur. Cuort suenter havein nus giu caschun de demonstrar las plattas a dr. *W. Altweg* dell'universitad de Basilea, directur digl archiv de miedis populars.

Quella viva moda de reproducir il cant popular munta daveras in bi progress. Prof. Altweg, incantaus dil resultat, animescha de continuar.

Aschia arriva sin nies clom e suenter entginas preparaziuns da nossa vart dr. Brunner danovamein cun sia apparatura a Glion. Leu ein vegnidas fixadas canzuns della Lumnezia, de Surcuolm, Sagogn e d'in choret formaus per quella caschun de Schluein. Da Glion essan nus serendi a Lags e da leu a Falera. Ils davos dis de december ed ils emprems dis de schaner sesanflein nus a Breil, Dardin e per la secunda gada a *Mustér*. Quella gada ei la raccolta stada de 500 canzuns sin circa 100 plattas. Quei scazi vala per considerabels, sco document il pli exact dil cant popular romontsch. Cheu vein nus buca mo notas nudadas, ch'ins sa interpretar en pliras modas e manieras, mobein in exact maletg dell'interpretaziun, della vusch, dil miedi, della ritmica savens strusch nudabla, en in plaid, la vibraziun dell'olma della cantadura. Dalla platta ei vegniu fatg copias e fixau la melodia en notas sin pupi. Sulettamein della Consolaziun ein vegnidas nudadas giud las plattas 222 canzuns, che ein lura ladinamein entradas ella collecziun per igl emprendem volum della Consolaziun.

Nus lessen buca tralaschar cheu d'engraziar alla Ligia Romontscha, oravontut a signur G. Conrad, per siu agid, sorprendend ella senz'auter tut ils cuosts caschunai entras la campagna dellas plattas. La direcziun digl archiv fonografic dell'universitad de Turitg ha surschau a nus la custeivla apparatura, quintond era per il car material dellas plattas mo ils cuosts effectivs. A nies amitg dr. R. Brunner lessen nus admetter in tut special engraziament. El ei sededicaus a quella caussa cun gronda premura e capientscha, maniscond cun fin maun e sentiment la mecanica. Beinduras vegn ei ad esser stau dirasuras, purtond e targend tras neivs e cuflas da vitg a vitg ils ap-

parats sin sliusa de maun. Nus sperein bugen che quei seigi e stetti ina biala regurdientscha de nossa tiara romontscha.

Mo aunc buc avunda! Cun caschun d'ina radunonza a Basilea fa dr. Meuli la proposta de rimnar vinavon en tut ils vitgs della Surselva. El supplichescha de far in program per quei intent. Igl ei gie enconuscent che pli che ins sfuola e pli ch'ins anfla.

Denton havein nus intervegnu che dad autra vart vegnien rimnai principalmein ils miedis della Consolaziun cull'idea de far ina ediziun per il pievel. Quella ediziun da Sur dr. *Carli Fry* e prof. *Duri Sialm* ei gia comparida ed il lectur ha giu caschun de s'orientar en caussa el davos Ischi. Nus lessen mo puntuar cheu, che la *Societad svizzerà dellas tradiziuns popularas ha adina giavischau de unir tut las forzas per en emprema lingua far in'ediziun scientifica, sin fundament della quala sappi lu suandar in'ediziun destinada pil pievel*. Mo igl ei prest semus-sau, che l'ediziun Fry-Sialm leva ir sia atgna via parallela. Nus vein denton, per tuttina unir ton sco pusseivel las forzas, empruau de trer a nez vicendeivlamein il material rimnau, sin fundament d'in contract. Quei ei daventau en pliras sesidas a Cuera, paregiond e brattond vidaneu il material per las duas ediziuns. Il resultat ei staus, che nus havein saviu prender ord la collecziun Sialm in considereivel diember de canzuns u variantas, ferton che prof. Sialm ha saviu prender investa de nies entir material.

Tut quella lavur preparativa ei cun enqual incap e piarda-temps vegnida alla fin la stad 1941, ton il manuscret dil text, sco era il volum dellas melodias.

En vesta alla gronda *lavur adina carschenta* dell'ediziun, lavur che pudeva buca vegnir dumignada mo dad in del, sper aunc ina cumpleina occupaziun de clamada, procura Basilea sin nies giavisch per in gidonter. Igl atun dils 1941 dessegna la Societad de Basilea directur *Werner Wehrli* de Aarau per collaboratur della part musicala, ferton che dr. *A. Schorta*, adina staus stretgamein ligiaus cun las lavurs dell'ediziun, ha gidau a collazionar il manuscret della part dils texts cun las ediziuns originalas e de repassar las correcturas. De cuminonza cun Wehrli ei ina buna part dellas canzuns rimnadas vegnida controllada en nos vitgs ed uclauns tier cantadurs e cantaduras. Quella con-

trolla ei denton buca stada ton ina rectificaziun che ina *verificaziun* della lavur gia fatga. Canzuns pridas si da tons exploraturs mussavan en lur tecnica de nudar certas differenzas. Ins stueva esser el clar sur d'enqual nudada ritmica, sur de differenzas de duas notaziuns tier la medema cantadura, insumma, per dar ina clara disposiziun vulev'ei seviver viaden aunc ina gada egl entir material. Quei valeva cunzun per directur Wehrli, arrivaus da niev. Quei era mo pusseivel cun ir da cantadura tier cantadura. Sulettamein en quella moda saveva ina unitad dell'ovra vegnir segirada. Bein savens deva il ritmus de lignar; autras gadas divergenzas e discrepanzas denter igl accent musical e quel dil plaid. Beinduras eran singuls tuns plazzai sco craps erratics viaden el decuors d'in miedi che pretendan per segirezia ina controlla. Quei cunzun per canzuns stadas ina gada de veglia tonalitat ed el decuors dil temps selischnadas neu en tonalitats modernas. Era canzuns nudadas senza indicaziun de tact, pia senza lingettas, devan beinduras de patertgar. En tals cass pareva ina controlla necessaria. Per tgei in dils emprems principis dell'ediziun scientifica ei de dar il material en clara notaziun, buca memia lignusa. Il nudader sa s'abstrahar da certas caussas cu el noda ina canzun mo per se sez, el ha gie en memoria igl andament della canzun; mo mender eis ei per quels che ston emprender ella sin fundament della notaziun mal ordinada d'in auter. Ina buna partiziun dils tacts enteifer in miedi facilitescha al mussader e sunadur sia lavur e dat ina certa segirezia d'interpretaziun.

Quella lavur de controlla ei buca vegnida fatga per sminuir en ina moda u l'autra la valur d'ina notaziun antecedenta. Il regl de perscrutar less denton incontin perfeczionar. Cun tutta stema per la lavur dils auters havein nus buca vuliu tralaschar ded era aschunscher nies pareri, nua che quel pareva indicaus, senza tucclar da num ils originals dils auters collaboraturs. Novas variantas ein vegnidas messas sper las veglias e veglias sper las novas, sche la recenta notaziun pareva pli adattada. Quella lavur ei vegnida fatga ensemen cun directur Werner Wehrli, in versau musicher ed enconuschider della canzun populara. Cun quella caschun ei in considereivel niev material cun bialas variantas vegnius a strada.

Procedend en quella moda ein las pli pintgas differenzas de tun, de configuraziun musicala e dil ritmus, magari della medema canzun, vegnidas fixadas. Per enzacons loghens cuntegn il material trei- e quaterdubla notaziun da differents nudaders. Quei ei daventau cunzun a Dardin e Mustér. Dublas notaziuns ein vegnidas fatgas quasi en 50 loghens. En Surmir per semeglia ha In der Gand nudau igl emprem, e pli tard Sialm. El Plaun Dolf, In der Gand e pli tard era aunc Sialm. A Mustér ha igl emprem In der Gand nudau canzuns tier Maria Petschen. Pli tard eis ella vegnida consultada duas gadas per las plattas, suenter arriva Sialm, e sin il viadi de controlla vein nus ensemen cun Wehrli fatg cantar ella aunc differentas gadas.

Beinduras ei in exploratur forsa staus permalaus ed offendius da l'auter, che ha pastgau aunc ina gada sil medem pastget. Summa summarum ston ins oz beneventar quella dubla lavur. Ed aunc adina astgan ins buca pretender che tut il material seigi rimnaus. Denton eis ei segir che neginas autras cuntradas ein vegnidas explotadas aschi da rudien sco il territori della Consolaziun; e cun buna cunscienza astgan ins dir, che tut il tipic della Consolaziun seigi ensemen. Mintgacass ei la lavur ded in e scadin stada de gronda impurtonza. Dublas notaziuns fatgas en distanza d'enzacons onns muossan stupent la veta ed il svilup della canzun populara romontscha. Observaziuns preziasas san ins trer lunderora.

In der Gand, ch'ei ius igl emprem per rimnar las melodias systematicamein en Surselva, ha giu gronds merets enten svegliar bein enqual buna cantadura ord in siemi de forsa varga 20 onns. Pér cun far cantar e turnar a far cantar ei la vusch se-restabilida en enqual veglietta, e la melodia, dapi forsa 20 ni 30 onns buca cantada, vegnida neunavon. Quei ha In der Gand fatg cun inschign e pazienza. Sia lavur ha en emprema lingia fatg attents indigens e jasters sil nunspitgau scazi de melodias romontschas. El medem senn ha Dolf fatg lavur de pionier en Schons, Tumliasca ed el Plaun.

L'acziun cun las plattas fonograficas, sco gia menzionau, ha dau la pusseivladad de far novas observaziuns. Las medemas canzuns, cantadas a Mustér per la secunda gada suenter in miez onn, han mussau, per part silmeins, in pulit svilup. Sco experi-

ment scientific han ins per exempel fatg cantar a Dardin la medema canzun dalla mumma, epi d'in fegl, epi da cantaduras de duas fracziuns della medema vischnaunca, che vevan da giuvnas cantau ensemen en baselgia; el medem vitg magari la medema canzun dad ina singula persuna, lura dad in chor de juventetga, epi d'in choret ded umens pli passai. Cun in tal material san ins far las pli interessantas constataziuns. Canzuns sin plattas, cantadas l'emprema strofa da vart dils umens e la secunda da vart dellas femnas, muossan ina differenta interpretaziun: ils umens magari pli plaun che las femnas, las femnas beinduras pli precisas el ritmus che ils umens, denton laguttend enqual plaid pli curios. Ellas ein meistras de fultscher, sch'ei fa basegns, en in vers ni l'auter pliras silbas sut ina nota. Da quellas atgnadads san ins intercurir culla platta plaunsiu. Per schar ir ina platta vegn gadas, negin che plira de mal il culiez. Quei ei in instrument spir pazienza. Era san ins far per senn ch'ina cantadura, che ha ditg buca pli cantau ina canzun, conta meglier la secunda strofa. Ella ei leu da giuvna enneu pli bein de casa, ferton che la vart dils umens conta il meglier l'emprema, tiarza e tschunavla strofa etc.

Era han ins saviu constatar che las canzuns ch'ei vegnidas cantadas il pli ditg da cuminonza en baselgia, han salvau ina fuorma unita e franca, ferton che canzuns cantadas mo pli a casa ein s'allontanadas dalla fuorma ch'ellas havevan avon onns, cantadas en baselgia. La cuminonza de baselgia teneva la melodia duront decennis a mistregn. Beinduras, igl ei ver, devan buns ed inventivs cantadurs e cantaduras cun lur vuschunas novas figuraziuns, che vegnevan spert acceptadas dall'entira pleiv. Era vegneva enqual cantadur cun novas canzuns ord la vischnaunca vischinonta, enguladas giu in bi di de perdanonza. Perencunter ein canzuns, seretratgas el ravugl della famiglia, sesviluppadas individualmein senza la controlla dil pievel d'ina pleiv. Cunzun miedis buca bein en ritmus ein s'allontanai il pli fetg da lur tipus primar; quels han dau caschun allas pli variontas midadas. Aschia capeta ei che cantaduras pli veglias, che han cantau da mattauns ensemen en baselgia ina canzun pli tard curdada ord la cuminonza, vegnan buca pli dil tut perina, turnond ussa a cantar ella. Ins vesa, en mintga famiglia sa la

melodia semidar sensiblamein. Schizun la medema ura, ni enzacons dis pli tard, conta il medem cantadur buca precis tuttina la medema canzun. Ei setracta naturalmein buca de grondas midadas, denton ins sa constatar ina pli reha u meins varionta configuraziun de notas, midadas de tempo, de declamaziun, d'accent e de text.

Da l'autra vart eis ei de remarcar, che biaras canzuns de natura fermas en ritmica salvan tschentaners la medema urdadira. En consequenza ei in grond diember de canzuns vegnius nudaus da quater differentes exploraturs gest tuttina, sil pli cun midadettas de negina muntada pratica. Pia exista sper la canzun en continuau svilup era ina forza conservativa, che mantegn la fuorma della melodia intacta atras tuttas influenzas e midadas de cantadurs. Tgi vul explicar tut quels misteris? Bein savens san ins far stem, che cunzun miedis en tacts grads e cuorts, cun in plaid bein mess, han manteniu lur maletg musical, ferton che canzuns cun texts complicai e malentelgeivels, cun plantau sissu scrotas de melodias de plira provegnientscha, han talien per variaziuns arbitrarias e capriziusas. Surtut canzuns en 6/8 tact ein moviblas e traso pinadas de fugir ord lur esser.

Era discrepanzas denter accent musical ed accent dil plaid spossan ina franca interpretaziun. Certina canzun mantegn igl accent dil plaid e lai esser la melodia melodia, tier autras vegn la perioda musicala interpretada endretg senza far stem digl accent dil plaid. Savens ein quels principis bess in denter l'auter ella medema canzun. Per la perscrutaziun della derivonza della melodia, per exempel era per saver a tgei text ina melodia apparteneva igl emprem, ein talas observaziuns de gronda muntada.

Nus havein vuliu tractar empau cun peda quest capetel: *La rimnada dil material*. El demuossa con grondas las lavurs e stentas impundidas ein stadas dapi onns a pro de nossas bialas canzuns religiosas romontschas. El fa de saver ils nums de quellas persunas e de quels instituts, che han cun perseveronza luvrau en caussa, e vul cun engraziament attribuir a mintgin il siu tenor meret.

L'ediziun scientifica dil text

Las 9 ediziuns della Consolaziun ein las sequentas:

A	=	1690	BR 744	62 canzuns
B	=	1703	BR 740	112 canzuns
C	=	1731	BR 742	125 canzuns
D	=	1731	BR 741	104 canzuns
E	=	1749	BR 744	127 canzuns
F	=	1749	BR 745	127 canzuns
G	=	1796	BR 746	139 canzuns
H	=	1831	BR 747	139 canzuns
I	=	1856	BR 748	139 canzuns

La survesta plaيدا pli che plaids. Per ina ediziun critica stueva en emprema lingia la pli veglia ediziun vegnir restampada dil tut, epi mintgamai las novas canzuns dellas ediziuns sequentas. Ins vesa che gia l'ediziun B porta 50 canzuns novas. Ultra de quellas transformescha l'ediziun B ina partida canzuns gia comparidas en A, laschond denton ils medems vers dell'entschatta. Quellas ein vegnidas stampadas dil tuttafatg, demai variadas tondanavon, ch'ellas savevan buca vegnir dadas egl apparat critic. Ediziun C 125, ferton che D lai curdar ca. 20 canzuns e porta in tozzel novas cun colorit local dil Plaun; ellas tuornan buca pli ellas ediziuns de pli tard. Era quellas vegnan pridas per cumpletar l'ediziun critica. E ed F ein congruentas e dattan 127 canzuns; pia puspei entginas novas. Las treis davosas ediziuns ein las pli cumpletas ed han surviu gleiti 150 onns en quella fuorma a nies pievel. Cunzun en risguard alla part musicala han ins acceptau per omisdus volums dell'ediziun scientifica la successiun ed igl uorden dellas treis davosas ediziuns cun lur 139 texts.

Las melodias ein, sco gia dilucidau, nudadas p r els davos decennis e sin fundament dil text dellas davosas ediziuns duvradas en general da nossa generaziun. Pia era cheu ina metoda retrospectiva de preferir. La gronda difficultad era de realisar ina concordanza culla part dil text, che stueva partir dalla pli veglia ediziun e progressar cronologicamein. Quei ei reussiu en-

ten prender era per l'ediziun dil text igl uorden dellas 139 canzuns dellas 3 davosas ediziuns G, H, I. Aschia vein nus ina totala accordanza denter las duas parts: Il volum dil text dat mintgamai ils texts pli vegls cun las variantes principalas dellas ediziuns succedentas (mira facsimile 115), ed il volum dellas melodias dat il miedi cull'emprema strofa sco la cantadura ha cantau. Han ins p.ex. igl emprem text, pia I *Sei benediu tiu num, o Diu*, sche anflan ins sut I ella part musicala tut las melodias ord ils differentes vitgs che serefereschon a quei text, aschia s'accordeschan tuttas 139 canzuns.

Il text vegl ei restampaus exactamein tochen sil davos plaid. Mo certas lunas ortograficas antiquadas, che parevan de lavagar il maletg dil stampat cun lur inconsequenzas, interpuncziuns arbitrarias, ein vegnidas midadas, denton cun indicar e giustificar quei scientificamein ellas differentas introducziuns. Talas midadas ein giustificadas e praticadas dalla scienza neuaneu. Ellas ein schizun stueivlas per satisfacer als basegns d'ina duvreivla ediziun. Savens astgan ins buca dar la caussa sco l'ei, mobein sco l'era manegiada. De decider co e cum ei caussa dils editurs ch'ei seluvrai ella materia. La moda e maniera pli detagliada dil proceder vegn explicada all'entschatta dils dus cudischs; era tut quei vegn indicau leu che po survir a sligiar vinavon ils problems linguistics e musicals della Consolaziun e della canzun populara in summa. L'emprema mira ei denton stada quella de porscher alla scienza in material surveseivel e bein ordinau ed aschi cumplet sco pusseivel. Ils scienziats vegnan sin fundament de quella ediziun a saver scrutar vinavon beinenqual interessant problem de natira pli vasta, europeica, mundiala.

L'ediziun della part musicala

Cuninaga suenter il davos viadi de controlla ensemen cun directur Werner Wehrli ha il cau della Societad svizra de tradiiziuns popularas, prof. dr. *Carli Meuli*, urbiu a quel in congedi d'enzacons meins. Secasaus a Glion, enamiez il territori romontsch, ha W. Wehrli tschentaun ensemen igl entir material, preparaun en aschi lunsch, secund las leschas de parentadad musicala, e quei en fuorma de partitura. Quella moda e maniera

9

Nus fussen tuts vegni sco tgeuns
Rentaus vid la galia,
Manai dals infernals tireuns
Tier l'autra tirania,
Duevan esser geisliai,
Perpe(r)tnamein tirannegiai
Con tuttas visas peinas;
Mo quest affon ha nus spindrau,
En ciel letezzia paregiau
De tuttas sorts compleinas.

10

Cun tut eis ei zun il duer
Che nus el char teneien,
Cun tut nies flis a nies saver
Engratiamen rendeien,
A gli porscheien tutt' honur,
Ad obedienscha sco Signur
Fideivlamein survien,
Tut temps ad en perpetnadad,
Quella fenteuna de buntad
Ludeien benedien.

Amen.

VIII In' altra cansun de Nadal

1

Glisch nuiall' ent ina stalla
Ha voliu oz si lavar,
Tgi ch'enquera, la glisch vera
Ven en quella oz anflar.

2

Quella nesche a sclaresche
Egl perpeten orient,
Fa clarezia a dat bellezia
Pli che tut il firmament.

3

La tarlische, fa che brischa
Il christgieun d'amur tier Diu,
Amicitia en staigl giustitia
Nus ha quella parturiu.

4

La beada glisch schentada
Egl pursepi se lai veer,
Ei divina la doctrina
Chella muossa a nus de creer.

5

Sco comparen vivas paren
Alla glisch tuttas colurs,
Schi viventa a carschenta,
Questa glisch las sias flurs.

6

Dat calira che madira
Tut bien frig spiritual,
Che meretta veer la vitta,
Egl curtgin celestial.

7

La grevezzia a stgire[ia]zzia
Della noig ha el scacciau,
A la mala infernala
Tirania fugentau.

8

Ella dosta tgi ch'aposta
Vult bucc'ir en perditium,
Ell'empialla tier la bialla
Tiarra della empermischun.

9

La clarezia, la sigrezia
Dil parvijs ha la portau,
Ei cieun pia glisch sin via,
Leu solegl dil ciel beau.

Amen.

VII B 35. C 26. D 33. E 23. F 30. G 23. H 22. J 24.

2,6 pursepi eis el E—J; 3,6 Sin tiarra pasch a tutts carstgieuns J; 4,5 Han quel sco glei gig enflau E—H, sco fova detg J; 5,1 Quest gi E, G—J; 6,7 Sent'el or cun letezia H, Stent . . . letezia J; 10,1 zun il nies E—H, zun niess J.

VIII B 40. C 31. D 38. E 27. F 35. G 27. H 26. J 28.

1,1 novialla en'ina J; 2,1 Quella nescha, a sclarescha E—J; 2,3 clarezia, dat J; 3,1 La terglischa D, La tarlische E—G, Ella tarlische e fa H, J; 9,1 la sigirezia E—G, la stgirezia H, sigirezia J; 9,8 Ei cia pia E, Seigias pia H, J.

d'exponer canzuns popularas ei originala e bein igl empren exempel de tala natira (mira facsimile 148 e 149). Essend las variantas tuttas ina sur l'autra, eis ei ualaleu pusseivel de surveser las variaziuns de melodia, ritmica etc., che seplazzan entuorn in tipus primar, entuorn la melodia apprezzada per la pli veglia.

Nus dein cheu sut in soli exempel, l'emprema grupp de XXXIII, a-m. El dat ina idea della disposiziun dil material. Igl ei il feigl 104 e 105 della part musicala. L'emprema egliada muossa la complicadad della gruppaziun dil material. Ei se capescha che tut, ton text sco musica, ei vegniu scret a maun. Ina fatschenta (Ernst Vogel, editur, Basilea) ha scret las notas ed il text, ed in'autra firma (Morf e Co, institut grafic, Basilea) ha reproduciu e stampau quellas artgas de 50x70 cm, screttas a maun en in proceder bein complicau.

Contemplond igl exempel cheu stampaus, vesan ins immediat, che tuttas tredisch melodias appartegnan al medem miedi de canzun. La melodia primara secatta giudem indicada cun lettera a; ella ei scretta cun notas empau pli grossas. Entuorn quella sempla melodia, che para d'esser quella de fundament, ein tut tschellas sesviluppadas en mintga vischnaunca in tec autruisa. La melodia primara (Grundmelodie) ei conservada il pli bein e para, aschilunsch ch'il material po tonscher, la pli veglia. Ella ei restada il pli datier dall'emprema canzun importada u creada en tiara romontscha. Nus lein cheu gnanc intercurir, sche quella melodia ei importada ni original-romontscha. Nuota-tonmeins ei gia la lavur vid il text e las interessantas variaziuns della melodia grondiusa, e bein capiu sesviluppada sin intschess romontsch. Il text compara gia ella secunda ediziun de 1703.

Cheu vesein nus immediat treis differentas gruppas de tact: *a-f* en 4/4, *g* e *h* en 6/8 e *i-m* en 3/4 tact. Ultra de quei ha *i* e *k* survegniu ina prolungaziun entras la repetiziun dil davos toc della strofa. Che text e melodia derivan neu dal cant choral e lungatg latin, ei negin dubi.

In auter feigl cun autras canzuns e variantas mussass a nus in tut different aspect. Per exempel co in tipus de miedi romontsch passa a travers ils temps da siu character de tonalitat veglia vi en dur e mol. Fetg interessant s'ei d'observar, co vegls e novs elements battan per l'esistenza ed il domini ella me-

dema canzun en in temps de transiziun. Plinavon muossan puspei auters exempels en moda frappanta, co nies pievel lavura cun ils elements melodics, co'l strai e tila ord pigns elements neuadora entiras periodas per far tonscher la cozza sur igl entir text, al qual el less dar ina melodia. En *Maria ei stada*, per exempel, scuviera Werner Wehrli in interessant svilupp della melodia originara. La sempla melodia, che nus encònuschein fetg bein ord la Cecilia, che vala per pugn de partenza, variescha adina pli fetg, tochen ch'ella va vi senza ch'ins senti ella enconuschenta melodia *Ich hab mich ergeben*. Sper la venerabla melodia veglia secasa tuttenina en in liug ina melodia de provegnientscha jastra, forsa enconuschenta entras la scola, entras il militar u entras chors. Quei ei naturalmein enzennas de decadenza. Mo era quellas ston vegnir remarcadas en ina ediziun scientifica. Tals exempels gidan ad anflar ils fastitgs della derivonza della melodia. Il spazi lubescha cheu buca a nus d'entrar pli detagliadamein en quels problems.

Beinduras dat ei era variantas dil text che paran interessantas. En XXXIII a, schizun la melodia principala che porta in text bravamein different de quel che stat ella Consolaziun. Era quellas variantas vegnan conservadas e registradas per illustrar la forza creativa d'in pievel. En quei cass special savein nus per schabetg, che probabel *Maria Petschen* ei la creatura de quella varianta. Ella conta denton beinduras era la medema canzun cul text della Consolaziun. Ei secapescha che quella dunna tschocca cun duns musicals extraordinaris, augmentai e quasi transfigurai internamein entras sia tschoccadad e sia stgira sort, posseda ina forza creativa tut aparti per la melodia sco era per il text. Bein sa Maria Petschen ordado quasi tut las canzuns ch'ella conta, silmeins las empremas strofas, denton tut quei ha ella tedlau tscheu ed udiu leu, senza saver secontrollar sin fundament de cudischs e scartiras. Sia memoria immensa e siu fin sentiment, che lai distinguer ella vid il pass, vid la vusch, vid il tuccar maun personas udidas u sentidas mo ina gada avon onns, muossa sia gronda forza de concentraziun interna. Quei exempel demonstrescha, co gliud de dun lavura e creescha el senn dil pievel e co personas de semeglionts talents san representar ina part della tradiziun populara enteifer lur cuntrada.

In' outra canzun della passium (Stabat mater dolorosa)

XXXIII Sut la crusch la mumma steva

1a-m

Das Ausdrucksbedürfnis führt zu reichsten Ausschmückungen der ursprünglich einfachen Melodie.

Varianten im 3/4 Takt

*m*ⁿ Savognin M PG-S 39
*m*¹ Alvaschein J AL-J 25.2.37
l Riom MM-J 8.6.36
k Pelden B AF-S 39
i Vrin OM C-S 39

Sut la crusch la mum-ma ste-va, pe-tras lar-mas leu spun-

Varianten im 6/8 Takt

h Domat OM JZ-D 18.7.31
g Dardin FC-M 2.1.39 Pl 92 b

Varianten im 4/4 Takt

f Schluzeln RG C-W 22.9.41. Vgl. Pl 32 a M 25.12.39 (Kirchenchor, Wechselgesang)
e Pelden AF-S 1939
d Domat FA Z-D 25.6.31
c Breit BC-S 39
b Acla GB B-J 15.5.31

Grundmelodie

a Mustér MP-M 4.1.39 Pl 155 b (Text teilweise abweichend)

Textvariante → Sper la crusch la mum-ma ste-va, lar-mas per siu fegl spun-
 Text der Consolazion → Sut la crusch la mum-ma ste-va, pe-tras lar-mas leu spun-

de - va per siu fe-gl cru - ci - fi - gaus, per siu fe-gl cru - ci - fi - gaus.

Erweiterung zur 8taktigen Periode

Erweiterung zur 6taktigen Periode

cru - ci - fi - gaus.

de - va in - no - cen - ta - main pen - diu.
de - va per siu fe-gl cru - ci - fi - gaus.

Die Textvariante unter a gilt nur für dieses Lied. Für b - h ist der unterlegte Text der Consolazion massgebend.

Die Takteinteilung der Varianten a - h ist überzeugender nach den punktierten Taktstrichen, die festen Taktstriche weisen auf den metrischen Zusammenhang mit den Varianten i - m hin (W).

Nus returnein aunc ina gada alla explicaziun ded exempel nr. XXXIII: *Sut la crusch la mumma steva*. Alla testa della canzun a (Grundmelodie), stat ei: Mustér MP-M 4.1.39 Pl 155 b. Quei vul dir che la canzun seigi oriunda de Mustér, cantada da Maria Petschen, prida si e nudada da Maissen ils 4.1.39 sin platta 155 b. Nus schein suandar cheu l'explicaziun dellas scursanidas dell'entira gruppa de canzuns XXXIII a-m:

	Liug	Num e schlatteina	Exploratur
a	Mustér	Maria Petschen	Maissen
b	Acla	Gion Battista Bearth	In der Gand
c	Breil	Barla Caplazi	Sialm
d	Domat	Flurin Aluis Zarn	Dolf
e	Peiden	Barla Arpagaus-Foppa	Sialm
f	Schluein	Rest Gieri Caduff	Wehrli
g	Dardin	Mengia Cahannes (Fam. C.)	Maissen
h	Domat	Onna Maria Jörg-Zarn	Dolf
i	Vrin	Onna Mariurschla Caminada	Sialm
k	Peiden	Barla Arpagaus-Foppa	Sialm
l	Riom	Marionna Mareischen	In der Gand
m ¹	Alvaschein	Josefina Augustin-Luzio	In der Gand
m ²	Savognin	Margreta Peterelli-Guetg	Sialm

Cunzun dal pugn de vesta geografic ei quella survesta interessanta. Schegie che ca. 60 vischnauncas ein vegnidas explotadas, ein el sura schema las cuntradas principalas tuttas representadas: Surselva, Sutselva, Plaun, Tumliasca e Surmir. Bein vegn ins a remarcar che las canzuns seigien buca ordinadas geograficamente. Quei principi ha stuiu ceder ad in auter pli impurtont, numnadamein a quel della parentella. Pli dalunsch che ina melodia variescha dalla melodia fundamentala (a) e pli lunsch naven ch'ella vegn piazzada ella gruppa. Dapertut vegn quei principi risguardaus aschilunsch che buca ponderaziuns pli greviontas pretendan in'otra ordinaziun dil material musical.

Forsa paucs della Surselva san che la Consolaziun era fetg derasada el Plaun, ella Tumliasca ed en Sursaissa romontscha. E savens ei ina melodia de sisum la Surselva pli parentada cun ina de Surmir che cun ina della vischnaunca vischina. Sch'ins

patratga a nos spirituals, che midavan era gia da lezzas uras pervenda, e che bein els surtut promovevan e derasavan ils miedis religios, capesch'ins quei. Il scazi melodic della Consolaziun ha beinduras empristau miedis alla canzun profana populara e quei ton per territoris protestants sco per catolics. La melodia ei buca aschi specifica sco il text, ella ei pli internaziunala e stat, sche veramein populara, sur la confessiun, sur partidas, sur texts de differents lungatgs de tempra profana u religiosa.

Dapresent ein omisdus volums della ediziun scientifica della Consolaziun en stampa, il text a Mustér, e las melodias a Basilea. Era a quellas ludeivlas firmas e stamparias lessen nus admetter nos engraziaments per lur buna e biala lavur.

Valetaziun della Consolaziun

La Consolaziun stat en sia totalitad sur tutta critica, considerond sia gronda missiun ademplida durant plirs tschentaners. Igl ei ver, buca tut ei original-romontsch. Ei dat era in pulit diember de canzuns che van a nies sentir modern empau a zuppegiond. Mo essan nus oz capavels de sepatertgar viaden endretg el sentiment dil temps vargau? Vevan ins forsa buca tut autras miras che quellas della pura fuorma, vevan ins forsa buca different senn per la metrica, per la ritmica, per las veglias tonalitats ed aschia vinavon? Savein nus garantir che quei che nus prestein oz e che sepublica beinduras senza critica rigorusa, vali era per perfetg per las generaziuns succedentas? Era pievels de gronda cultura han savens acceptau materia, ideas e temas dad auters e fatg lunderora ovras monumentalas cun spért indigen. Ei buca era la bibla translatada daventada influenta en tuttas tiaras, buca mo muort siu cuntegn extraordinari, mobein era per sia creaziun linguistica e sia influenza sil lungatg.

Ins astga buca emblidar las grondas difficultads che nos scribents ed auturs vevan da lezzas uras per metter in patratg bein a cavegl. Il lungatg oral purscheva buca tut per ils basegns de quel della scartira. L'ortografia sursilvana era strusch scaffida, nundir s'enfirmida ed unitaria. La construcziun era malsegi-

deivla e la moda e maniera de s'exprimer empau malgenglia. Paucs scribents dev'ei e quels battevan per la fuorma.

Considerond quellas difficultads extraordinarias astgan ins taxar la Consolaziun per ina dellas pli grondas ovras della litteratura sursilvana. En mintga canzun secattan bellezias d'ina perfetgadam quasi absoluta, formulaziuns e patratgs d'ina intensitad aunc oz buca contonschida. Accumulaziuns de remas ed assonanzas dattan perdetga de gronda cultura linguistica; savens incontan strofas ed entiras canzuns muort la rihezia de plaids spir musica ed entras curaschusa applicaziun ded assonanzas.

Tgei auter cudisch ha giu la forza e la pussonza de scaffir, de sviluppar, de rimnar entuorn el tonta musica populara e de fermar ella duront tschentaners a sei, inspirond cantadurs ed auditurs en melli uisas? Mintga singul text ha prestau immensa lavur, cons miedis ein passai suravi, conta lavur creativa ei se-svulvida entuorn quei venerabel cudisch. E quei da vitg en vitg, da casa en casa, da famiglia en famiglia. Las melodias ein resunadas da giuven e vegl, en cumpignia, da luverdis e da fia-stas, en baselgias e processions, sper la tgina, sper la roda de fil-lar, sil funs ed en capluttas. Ils sauns confortan cun lur can-zuns ils malsauns, ils vivs trostegian ed imploreschan cun agens miedis ils morts. En tut e dapertut era la canzun romon-tscha colligiada cun la lavur, cun las isonzas, en ed ord basel-gia. Conta consolaziun po bein quei impurtont cudisch ad ha-ver purtau en trestas-uras a nossa populaziun!

Era las melodias ein bein per part importadas, quei vul dir acceptadas igl emprem dad in singul epi derasadas el pievel. Mo senza exagerar astg'ins dir, che ina gronda part della can-zun populara seigi de tempra romontscha. Quella part veglia, che remunta viasi el temps miez, ei bein continuadamein ve-gnida transformada secund las novas leschas musicalas, che mintga tschentaner ha puspei purtau. Denton sco en tuttass caussas han cunzun nossas valladas isoladas manteniu neuaneu veglias atgnadads, sparidas daditg en auters loghens pli aviarts allas influenzas modernas. Da l'autra vart ein elements impor-tai vegni modificai e fatgs dretg a nossas isonzas, a nies senti-ment tonal, alla moda d'interpretar etc.

Arisguard igl origin de melodia e texts sefan dus extrems valer. L'in considerescha tut per indigen, l'auter tut per importau. La via miez vegn bein ad esser la vera. La canzun populara va sigl entir mund bugen sur ils confins, quei muossa la scienza della melodia populara en frappants exempels. Da l'autra vart vegn ins a saver constatar p.ex. che la canzun della val Lumnezia, aunc avon 70 onns tut per sesezza, ha conservau elements veramein remarcabels della veglia temprà melodica ed harmonica, cun tonalitats medievalas e cun interpretaziun originala. Dil reminent vegn a mussar quei en clara maniera il material dell'ediziun scientifica. Era Pieder Wagner, prof. all'Universitad de Friburg, ei a siu temps s'exprimius en quei senn. El vala bein per l'emprema autoritad en fatgs dil svilup della canzun primitiva e dil choral.

L'ediziun pintga della Consolaziun

La Societad dellas tradiziuns popularas ha adina giu l'intenziun de publicar, sper l'ediziun gronda, era ina ediziun pli pintga, cuntenend in diember restrenschiu dellas pli bialas canzuns della Consolaziun. Quella dueva comparer cun caschun dell'Exposiziun nazionala de Turitg 1939. Mo en consequenza de retardaments eis ella arrivada pèr da Pastgas 1942. Ella se presenta oz a nus cun 50 canzuns della Consolaziun cun la translaziun parallela de *P. Odilo Zurkinden* e cun illustraziuns de *Paul Eichenberger*. Il cudischi ei procuraus da nus en cuminonza cun *Werner Wehrli* ed edius dalla Societad folcloristica. Igl ei in simpatic cudischi, che ha anflau leu giu en Svizera bassa sco tier nus ina buna accoglientscha. En quella ediziun ei l'ortografia adattada en general al sentir ded ozildi. Per basis ha surviu l'ediziun de 1856. Mo enqual munconza de quella ei vegnida reparada entras variantas pli interessantas e correctas dellas ediziuns anteriuras. Igl ei enconuscent, che ual la davosa ediziun de 1856 ei buca vegnida fatga cun la premura ed exactadad ch'ella vess meritau.

L'ediziun pintga dellas 50 canzuns ei destinada en emprema lingua per nos amitgs della Svizra bassa e vul preparar cheu la via all'ediziun gronda. Per quei motiv cuntegn ella era la trans-

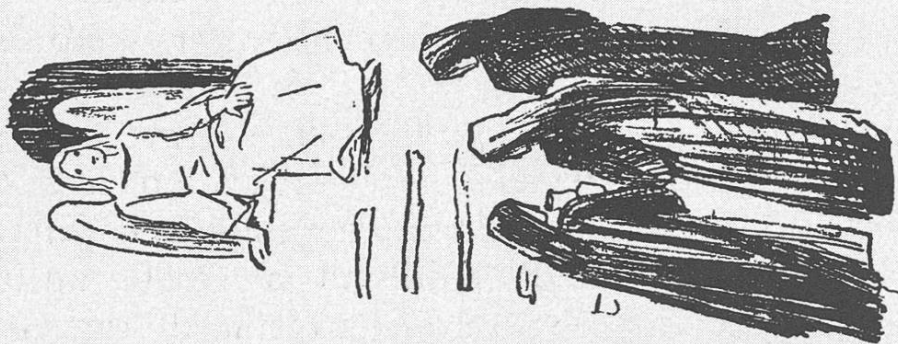
laziun tudestga. Nos amitgs svizzers, che han a siu temps votau cun tonta simpatia per dar a nies lungatg l'honor de lungatg nazional, han in grond interess d'emprender d'enconuscher nossas canzuns popularas e selegran cun nus sur de quellas. L'ediziun pintga cun ils bufatgs maletgs e cun il format plascheivel ei franc era beinvegnida en *nossas stivas romontschas* e sa far cheu bien survetsch. Il cudischet dellas 50 canzuns, ornaus cun in stupent Plaid de bien viadi de Mgr. uestg *Rest Giusep Caminada*, splunta tut mudestamein vid nos eschs, mo vul far negina concorrenza cun l'ediziun della Consolaziun destinada per la baselgia. L'ediziun per la baselgia damonda sentelli in'otra structura. Ella basegna negina translaziun e duei sentelli esser pli cumpleta arisguard las strofas e las canzuns. Lascheien pia al cudischet dellas 50 canzuns sia destinaziun, ded esser in *curteseivel annunziader* de nossas canzuns romontschas leu giu els vitgs e marcaus della bassa e tscheu si ellas stivas romontschas de nos cuolms.

Ina pintga emprova della biala versiun de P. Odilo Zurkinden dein nus, ensemen cul text romontsch, alla fin de quella lavur. Igl ei la canzun nr. 20 dell'ediziun pintga, 42/43.

L'ediziun populara avegnenta

L'ediziun scientifica vul buca survir a miras spirontamein della scienza. Gia avon che metter maun vid la lavur, fuvan ils iniziants pertscharts che quei immens scazi cultural che haveva il trer anavos, stoppi en ina maniera u l'otra vegnir *restituius vivs e frestgs al pievel*. Denton ein ins adina staus della perschuasiun, che ina buna e bein ponderada ediziun populara sappi mo sefar sin fundament dell'ediziun scientifica, cun far diever dil material rimnaus da tuts collaboraturs e cun prestaziun de cuminonza.

Arisguard ina tala *ediziun populara per baselgia e casa* fuva ina idea quella: Extrer dalla ediziun scientifica mo circa 50 canzuns, las pli bialas e cun text veramein cantabel, conformond il text allas pretensiuns ded oz, reducend las strofas ad in cert diember pratic. Ei fuss cheu oravon setractau de canzuns, che vegnan aunc oz cantadas en ina pleiv u l'otra en baselgia. Gest

24. Magdalen' e treis Marias

Lumbrein

Mag - da - len' e treis Ma - ri - as cun cu - stei - vlas spe - ce - ri - as
Mag - da - le - na und drei Frau - en ei - len liebend, voll Ver - trau - en

tier la fos - sa van mar - vegl, e cun pre - zius bal - sam un - scher
morgens früh zum Gra - be hin, wol - len mit den Spe - ze - rei - en

vul - tan il sogn tgierp dil Segner aun - ca sei le - vaus su - legl.
Je - su Leib zur Grab - ruh wei - hen, e - he noch die Son - ne schien.

quellas canzuns ein linguisticamein e musicalmein de buna fuorma e secomprovadas atras il temps de burascla e decadenza. Questa soluziun fuss bein stada relativamein leva e sempla, mo havess buca satisfatg a nus, essend ch'ella havess bess a bandun immensas rihezias della Consolaziun.

La suletta gesta soluziun ha adina pariu a nus quella: L'ediziun scientifica vegn prida per basa. E tgei stupenta basis! Tuts ils texts de tuttas las nov ediziuns della Consolaziun ein cheu reuni cun las impurtontas variantas. Las canzuns de 1856 vegnan acceptadas cun continuadamein trer en comparegliaziun las ediziuns de pli baul, oravontut l'emprema de 1690. Pertgei las ediziuns veglias cuntegnan diember de bellezias, che ein pli tard, per negligientscha u per malcapientscha, dadas speras giu. Il text duei en ortografia, construcziun e cuntegn en general vegnir accumuladaus al sentir ded oz de nies pievel, nua ch'ei fa basegns, denton mo nua ch'ei fa veramein basegns. Regla fundamentala sto esser de salvar, ton sco mo pusseivel, sauns e salvs il venerabel text, che nos perdavons han cantau dapi tschentaners. Perquei astgan en special las assonanzas ed alliteraziuns, e sco ins vul numnar tuttas quellas semeglientas figuras, buca vegnir midadas en remas, deno leu nua che quei sa daventar levamein e senza negin donn ni per il cuntegn ni per la fuorma.

L'ediziun per diever dil pievel duei cuntener, sco quellas de tochen ussa, mo il text. Parallel cun quella ediziun dil text stuess ir ina ediziun dellas melodias, cun in eventual accumpignament d'orgla, denton mo per mauns dils scolasts ed organists. Pertgei il pievel vul ca notas. El empren bugen de cantar, mo *conta ordado*, il cudisch dil text enta maun.

Quei fuvan pressapauc ils plans e patratgs, che circulavan entuorn l'ovra de Basilea. Denton ei l'ediziun X de *Fry-Sialm* comparida. Nus renconuschein la gronda lavur, della quala quell'ediziun dat perdetga. La Consolaziun X para a nus de tener la via miez denter in'ediziun scientifica e populara. Quei aulza dad ina vart sia valeta per ils scenziats, mo spossa da l'autra vart sia manualitad e siu diever practic per il pievel. In'ediziun, sco nus vein detg sisura, mo dil text per mauns dil pievel fuss stada tut pli manuala e pli pratica. Quei che nus deplorein

denton il pli fetg ei che la Consolaziun X ei en numerus cass s'allontanada, el text ed ellas melodias, senza negin basegns me-mia lunsch naven digl original. Nus savessen allegar plunas de mussaments. Mo in cass seigi numnaus arisguard il text. Il vegl e bi plaid: di adessa (giuvenessendi) ha, pervia d'ina rema, stuii untgir el text de duas canzuns. El ei – per ils filologs – aunc restaus el tetel d'ina canzun. Nus sperein, ch'ei detti ina via de turnentar puspei quei custeivel plaid era als cantadurs.

Ediziuns veglias e novas

Las ediziuns veglias ein naschidas e semantenidas entras ina necessitad interna de nies pievel. Il pievel romontsch, dall'entschatta enneu, vuleva cantar, stueva cantar. Sia olma aveva il desideri de cantar a Diu, d'invocar ils sogns en canzuns, d'implorar en canzuns igl agid dil Segner. Duront il temps miez vegnevan text e melodia purtai dalla tradiziun orala. Cheu vegneva tut empriu e cantau ordado. Suentar l'invenziun della stampa ei il text plaun a plaun vegnius rimnaus en nossas ediziuns veglias. Mo buca las melodias. Quellas ein, sco pli baul, restadas ella pertgironza d'ina fideivla tradiziun orala.

Empau auter eis ei vegniu el novissim temps. La continuitad della tradiziun ha pituu els davos 50 onns. La nova generaziun restava per part senza la canzun ch'ils vegls vevan creau e cantau. Aschi ditg che las canzuns vegnevan dadas d'ina generaziun a l'autra, er'ei buca basegns de luvrar per lur manteniment; ei duvrava buca notaziuns della melodia. Senza notas er'ei bia pli interessant, e mintga vischnaunca, mintga baselgiada veva la pusseivladad ded ir sias vias senza esser controllada da notas. La nova generaziun ha denton en bia loghens piars il contact culla veglia tradiziun, ed ella sto sin fundament d'ina nova fixaziun della melodia vegnir instruita. Quei ei la nova missiun dellas ediziuns recendas.

Per ventira ha aunc enqual vitg conservau en in pulit diember canzuns il fil della tradiziun. Quei fil sto vegnir enfirmius cun la renaschientscha della canzun sigl entir intschess della veglia Consolaziun. En entgins loghens conta la giuventetgna aunc las canzuns della Passiun il venderdis sogn notg. En au-

ters vitgs resunan aunc las canzuns della Consolaziun las dumengias suenter rusari. Ed aunc cun autras caschuns. Igl ei oravon las pleivs pli u meins isoladas sin spundas ed en vals. Nus numnein Tujetsch e Medel, Schlans, Dardin, Breil, Danis e la Val Lumnezia. Honor a talas pleivs ed engraziament! Nus vesein pia, che tuttina buca tuts ils ligioms ein ruts culla tradiziun e che bein enqual biala canzun della Consolaziun vegn aunc cantada unanimamein en baselgia.

Ils motivs, per ils quals las canzuns veglias havevan entschiet a curdar en emblidanza dapi ils davos 50 onns, ein differentes. Nus lein far reproschas a negin, mo persunter sespruar de puspei far bien quei ch'ei stau negligiu. Nus sedumandein: Ha buca la nova canzun en pliras vuschs cun sia harmonia incantonta e giavinonta catschau la semplia melodia ella stretga? Ha buca la musica instrumentala, la creaziun de chors de vischnaunca e de baselgia, che contan quasi mo raubas importadas, gidau a far emblidar en bein enqual liug las canzuns della Consolaziun? Ha forse era il *Magnificat* da Alfons Tuor el novissim temps – senza vuler – stuschau la Consolaziun empau d'ina vart?

Il frestg e vivificont moviment liturgic dils davos decennis ha era dau egl esch alla canzun religiosa romontscha. Pli baul fuva ei tscheu e leu usitau tier nus de cantar ina canzun della Consolaziun dumengias e fiastas suenter igl alzar si. Sche quella canzun aveva bia strofas, saveva ella cuzzar tochen viers la fin della messa. Il Pater noster vegneva lu mo recitaus dal spiritual enstagl cantaus. Ei secapescha senz'auter, che la baselgia ha cheu stuiu far uorden. Il Pater noster, *l'oraziun dil Segner*, va persesez ordavon a scadina canzun dils sogns. La messa, il center dil cult catolic, sto sentelli sefar entir'entratga a norma della liturgia. Da l'autra vart savein nus era dir: Sche nossa canzun religiosa romontscha ha a siu temps – schebein senza raschun, mo a buna fei – conquistau quei post d'honor suenter igl alzar si, ei quei cert ina enzenza, cun tgei premura ed anim grond nos perdavons cantavan las bialas canzuns della Consolaziun. Quei anim grond duei puspei vegnir leventaus. Pertgei ei dat pilver ella veta religiosa de nossas pleivs aunc avunda caschuns de cantar las canzuns romontschas. Mo ual quellas au-

tras pusseivladads han ins els davos decennis schau curdar memoria fetg ord vesta.

Suenter haver discurriu cun personas competentas en caussa, savein nus da quellas varts exprimer ils sequents patratgs.

1. Las canzuns della Consolaziun san vegnir cantadas las *fiastas grondas suenter la benedicziun della messa*. Nus havein giu caschun d'assister a Cuera ella catedrala alla messa pontificala de Mgr. uestg. Dada la benedicziun resuna ladinamein l'orgla cun ses imposants tuns ed empleina cun giubilonza l'entira baselgia e baselgiada. Daveras ina conclusiun maiestusa. Semeglientamein vegness era ina canzun romontscha, cantada da tut il pievel ed accumpignada dall'orgla, a concluder vengonzamein il survetsch divin de nossas fiastas.
2. Las canzuns della *Passiun* (venderdis sogn) e della *Levada* (sonda sontga) ein semantenidas neuaneu.
3. In principal post per nossa canzun romontscha en baselgia ei la *dumengia suenter rusari*. Quei usit ei forsa staus in dils pli fermes. Nus lein mo numnar la caplutta de Nossadunna dellas Dolurs a Capeder, nua ch'ins ha adina manteniu igl usit de cantar la dumengia suenter rusari. Quei post suenter rusari della dumengia ha els davos decennis, sco gia indicau, cun success gidau a mantener il fil della tradiziun.
4. Duront ils meins de *matg* e d'*october* vegn ei era ils luverdis cantau suenter rusari. Cheu stattan a disposiziun la Consolaziun, il Magnificat, la Cecilia.
5. Tgei legria per ils affons de scola, cu els san cantar *duront la messa dils luverdis*. Cheu fa oravon la Cecilia bien survetsch. Ella cuntegn era in diember canzuns della Consolaziun, ed il text de quellas ei exactamein sco la Curia episcopala ha gia vischau ed approbau el.
6. Il vegl usit de cantar cun caschun de *barets* ei semantenius en divers loghens tochen oz.
7. Sco gia l'Introducziun de 1703 menzionescha, duein las canzuns della Consolaziun era resunar en las *processiuns, en casa, sil funs e duront las lavurs, per leutras ton pli maneivel puder alzar si il spért ed il cor tier Diu nies Scaffider*.

Sper la crusch la mumma steva

*Sper la crusch la mumma steva,
Petras larmas leu spundeva
Per siu fegl crucifigaus.*

*O bein ina scharfa spada
Tras siu car dultsch cor passada
Ver il fegl per tut plagaus.*

*O ti mumma de carezia,
Partgi er cun mei tristezia
E surtrai cun laid miu frun.*

*Tontas peinas leu pitev'el
Per la cuolpa de siu pievel
Che vev'el schi mal stridau.*

*O purschala veglies prender
Sut tiu schirm e mei defender
Sil grond di dil truament*

*Sut la crusch dil fegl segiri,
Da tuts prighels mei pertgiri,
Veglies grazia a mi urbir.*

*Fai ch'all'olma vegni dada
La perpetna glisch beada,
Cur miu tgierp ha de murir.*

Seht die Mutter voll der Gnaden

*Seht die Mutter voll der Gnaden,
Wie sie stehet leidbeladen
Unterm Kreuze ihres Sohns.*

*Trägt das wehe Schwert im Herzen,
Trägt zu ihren tausend Schmerzen
Menschenhass voll bittren Hohns.*

*Ach, wie muss so bitter leiden,
Die doch einst in süßen Freuden
Des Erlösers Mutter war.*

*Kann nicht weinen, kann nicht klagen,
Kann des Leides Last kaum tragen
Und erträgt doch wunderbar.*

*Kommt, o Mensch, dir nicht das Weinen,
Siehst du unter solchen Peinen
Unterm Kreuz Maria stehn?*

*Kannst du ihres Leids gedenken,
Dich in ihren Schmerz versenken
Und dann hart von dannen gehn?*

*Dass das Himmelreich wir erben,
Sieht in Qual sie trostlos sterben
Ihren Sohn so süß und zart.*

Igl ei oravontut ils sgrs. plevons, organists e scolasts, che han enta maun de dar nova veta allas canzuns della Consolaziun. Il pievel retscheiva quellas canzuns cun legherment. Fetg bien survetsch per propagar las canzuns vegn a render ina ediziun manuala dil text, cumadeivla de prender en baselgia, en processions, sil funs, magari era si cuolm, si d'alp, sin viadi, in summa dapertut nua ch'ei talenta de cantar. Tenor ils plaids, cun ils quals P. Carli de Curtins concluda sia Introducziun de 1703, e cun ils quals era nus vulein concluder: Canteien pia laud a Diu cheu sin tiara, che nus pudeien quei perpetnamein continuar enten tschiel!

Glion, Nossadunna d'uost 1943